

Η ΚΑΛΥΨΙΣ ΤΩΝ ΕΚΦΕΡΟΜΕΝΩΝ ΝΕΚΡΩΝ *)

Ἡ ἀστυνομικὴ διεύθυνσις Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας ἐξέδωκε τὴν 17ν Φεβρουαρίου 1912 διαταγὴν περὶ κηδεῶν, ἐγκριθεῖσαν διὰ διαταγῆς τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐσωτερικῶν τῆς 7 Ἀπριλίου. Εἰς τὴν ἀστυνομικὴν ταύτην διαταγὴν περιλαμβάνονται καὶ αἱ ἀκόλουθοι διατάξεις περὶ καλύψεως τοῦ νεκροῦ κατὰ τὴν ἐπικηδεῖον πομπήν :

« Ἄρθρον 4ον. Πρὸ τῆς ἐκφορᾶς τοῦ νεκροῦ ὑποχρεοῦνται οἱ συγγενεῖς νὰ καλύψωσιν αὐτὸν διὰ τοῦ καλύμματος τοῦ φερέτρου, οὕτω δὲ κεκαλυμμένος θὰ μένη μέχρι τοῦ νεκροταφείου, ἀπαγορευμένης τῆς περιαγωγῆς τούτου καθ' ὁδὸν ἀκαλύπτου.

« Ἄρθρον 5ον. Πρὸς τὴν διατάξιν ταύτην προστίθεται νὰ συμμορφωθῶσι καὶ τὰ νοσοκομεία καὶ πάντα τὰ φιλανθρωπικὰ καταστήματα, ὡς καὶ αἱ κλινικαί, ἐξ ὧν κηδεύονται νεκροί».

Ἡ ἀστυνομικὴ διεύθυνσις ἀφωρμήθη εἰς τὴν διαταγὴν ταύτην ἐκ λόγων ὑγιεινῆς, ὡς λέγει, « ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀκάλυπτος περιαγωγὴ νεκρῶν εἰς τὰς πόδας κατὰ τὰς κηδεῖας, καὶ ἰδίᾳ τῶν ἐξ ἐπιδημικῶν καὶ μολυσματικῶν νόσων ἀποθνησκόντων, παραβλάπτει τὴν δημοσίαν ὑγείαν » καὶ στηρίζει τὴν ἀπόφασιν αὐτῆς εἰς τὰ βασιλικά διατάγματα « περὶ ληπτέων μέτρων » πρὸς πρόληψιν τῆς μεταδόσεως μολυσματικῶν νοσημάτων κτλ.

Ἄλλὰ πρὸ πάντων συνετέλεσαν ἴσως εἰς τὴν ἐκδοσιν τῆς διαταγῆς ἐκδηλώσεις τῆς δημοσίας γνώμης, καταδικάζουσαι τὴν συνήθειαν διὰ λόγους καλαισθητικοὺς μᾶλλον ἢ ὑγιεινοὺς. Πολλάκις κατὰ καιροὺς ἀνεπτύχθησαν γνώμαι χαρακτηρίζουσαι ὡς ἄτοπον καὶ βάρβαρον τὴν ἐπικρατοῦσαν συνήθειαν καὶ ἐζητεῖτο ἡ κατάργησις ταύτης, ὑπὲρ ἧς οὐδεὶς ἐφαίνετο συνηγορῶν. Μετὰ δὲ τὴν δημοσίευσιν τῆς διαταγῆς πάσαι αἱ ἐφημερίδες ἐπεδοκίμασαν τὸ ἀστυνομικὸν μέτρον ἀναγνωρίζουσαι ὅτι ἐπλήρου κοινὴν ἐπιθυμίαν. Μία δὲ τούτων, ἡ « Ἐστία », ἐν τῷ φύλλῳ τῆς 10 Ἀπριλίου παρετήρησεν ὅτι ἔπρεπε νὰ καταργηθῇ τὸ ἔθιμον καὶ διὰ τὸν λόγον ὅτι εἶναι

*) Ἐδημοσιεύθη ἐν Λαογραφίᾳ 1912 τ. Γ' σ. 698—5.

νεώτερον επιβλήθην υπό τῆς Τουρκοκρατίας πρὸς παρεμπόδισιν δῆθεν τῆς λαθραίας διὰ τῶν φερέτρων μετακομίσεως ὄπλων ¹⁾).

Πρὸς ἀνασκευὴν τῆς τοιαύτης εἰκασίας περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἔθιμου, τὴν ὁποῖαν πολλάκις καὶ ὑπὸ ἄλλων ἤκουσα ἐκφερομένην, ἀπέστειλα εἰς τὴν «Ἐστία» τὴν ἐπομένην σημείωσιν, ἐν ἣ δια βραχέων ἐξετάζεται καὶ ἡ προέλευσις τοῦ ἔθιμου. Ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ «Ἐστία» τῆς 11 Ἀπριλίου).

Κύριε συντάκτα τῆς «Ἐστίας».

Ἄγνοῶ τίς πρῶτος ἐπενόησε τὴν αἰτιολογίαν τοῦ ἀκαλύπτου τῶν νεκρῶν κατὰ τὴν ἐκφορὰν αὐτῶν, τὴν ὁποῖαν ἐπαναλαμβάνετε χθὲς ἐν τῇ «Ἐστία»: ὅτι δῆθεν τὸ ἔθιμον χρονολογεῖται ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς δουλείας, προελθὸν ἐξ ἀπαγορεύσεως τῶν δυναστῶν, φοβουμένων μὴ διὰ τῶν σκεπασμένων φερέτρων μετακομισθῶσι κρυφίως ὄπλα. Τοῦτο εἶναι αὐτοσχεδίασμά τινος προσπαθοῦντος νὰ ἐξηγήσῃ τὴν παράδοξον συνήθειαν, μὴ στηριζόμενον εἰς μαρτυρίαν τινὰ καὶ προδήλως ἀπίθανον.

Ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἣτις εἶναι παλαιότερα τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως, θέλει ἀκάλυπτον τὸν νεκρὸν. Τοῦτο σαφῶς ἐμφαίνει τὰ ψαλλόμενα ἐπὶ τῇ λειψάνῳ στιχηρά: «Δεῦτε τελευταῖον ἀσπασμὸν δῶμεν, ἀδελφοί, τῷ θανόντι». «Ὁρῶντες με ἄφωνον καὶ ἄπνον προκείμενον» κ. τ. λ. Ἐνεσθὲν δὲ λαμβάνων τὸ ἐνδόσιμον Ἁγ. Ζαμπέλιος συγκρίνει τὸ ἐλληνικὸν ἔθιμον πρὸς τὰ ἐν τῇ λατινῇ Εὐρώπῃ κρατοῦντα καὶ διαγινώσκει ὑπέρχον μεγαλεῖον εἰς αὐτό. «Καλύπτουσιν ἀλλαχοῦ, λέγει, τὸν νεκρὸν χάριν κοσμιότητος δῆθεν καὶ εὐπρεπείας. Ἀλλ' ἡ ἐλληνικὴ ἐκκλησία ἔχει λόγους ἀνωτέρους τοιαύτης μικροπρεποῦς ὑποκρισίας. Ἐὰν παρ' αὐτοῖς ὁ θάνατος, ὁ μέγας οὗτος διδάσκαλος τῆς ζωῆς, ἐνεισάγεται ἐπὶ σκηνῆς ὑπὸ προσωπεῖον, ἡ ἐλληνικὴ ἐκκλησία τὸν θέλει ἀσκεπῆ, ἀποκεκαλυμμένον· τὸν ἐνεισάγει ἀπερικάλυπτον, καθὼς ἀπερικάλυπτος ἡ ψυχὴ μέλλει νὰ προσέλθῃ τῷ Πλάστῃ κλπ.»

Ταῦτα δ' ὅμως εἶναι ρητορικὴ κενολογία ἐστερημένη θετικῆς βάσεως, διότι τὸ ἀκάλυπτον τῶν νεκρῶν δὲν ἐπέβαλον θρησκευτικοὶ λόγοι, ἀλλ' ἡ δύναμις μακράωνος συνηθείας. Ἦδη ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων οὕτως ἐγίνετο ἡ τῶν νεκρῶν ἐκφορὰ. Εἰς τὰ παλαιότατα ἀγγεῖα τοῦ Διπύλου, τῶν ὁποίων πολλὰ ἔχουσι παραστάσεις κηδειῶν, ὁ νεκρὸς ἀπεικονίζεται ἀκάλυπτος τὸ πρόσωπον. Καὶ κατὰ τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους ὄχι μόνον κατὰ τὴν ἐν τῷ οἴκῳ πρόθεσιν ὁ νεκρὸς ἔμενεν ἀκάλυπτος, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἐκφορὰν. Ὡρίζετο δ' αὕτη νὰ γίνεται «πρὸ ἡλίου ἀνίσχοντος», ὅπως μὴ μιανθῶσιν αἱ ἀκτίνες τοῦ ἡλίου προσπίπτουσαι ἐπὶ νεκροῦ

1) «Ἱστορικῶς εἶναι ἀποβεδειγμένον ὅτι ἀπατέλει ἐν ἀπὸ τὰ θλιβερότερα ἀπομεινάκια τῆς δουλείας. Διότι εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὅτι τὸ ἀκάλυπτον τῶν νεκρῶν διατάχθη παρὰ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς τουρκοκρατίας, ὅταν οἱ δυνασταὶ ἐφοβοῦντο ὅτι εἰς τὰ σκεπασμένα φέρετρα ἦτο δυνατόν νὰ κρύπτονται ὄπλα».

σώματος (καίτοι πολλοί τῶν ἀρχαιολογούντων παρεξηγούντες τὸ πρᾶγμα πιστεύουσιν ὅτι ἐκ τῆς διατάξεως ταύτης, ἀποδιδομένης εἰς τὸν Σόλωνα, ἐμφαίνεται ὅτι κατὰ τὴν ἐκφορὰν ἐκαλύπτετο ὁ νεκρός).

Πιθανώτατον εἶναι ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς πνευματικῆς ἀκμῆς τῶν Ἑλλήνων πολλοὶ θὰ ἦσαν οἱ δυσφοροῦντες διὰ τὴν διατήρησιν ἀπειροκάλου εὐήμου, κληροδοτήματος παρωχημένων χρόνων, ὑπὸ δοξασίων δ' ἀλόγων ὑπαγορευθέντος. Ἀπόδειξιν τούτου ἔχομεν τὸν περὶ τῶν καταφθιμένων νόμον τῆς Ἰουλίδος, πόλεως τῆς νήσου Κέω, ὅστις ἐτέθη κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα π. Χ. πρὸς περιστολὴν ἀτόπων δεισιδαιμόνων συνηθειῶν κατὰ τὰς κηδείας καὶ τὰ πένθη. Μία διάταξις τοῦ νόμου τούτου παραγγέλλει νὰ φέρωσι τὸν θανόντα μέχρι τοῦ τάφου κατακεκαλυμμένον. Ἄν παρόμοιαι διατάξεις ἐνομοθετήθησαν καὶ ὑπὸ ἄλλων ἑλληνικῶν πόλεων δὲν γινώσκομεν. Βέβαιον δ' ὅμως εἶναι ὅτι δὲν ἴσχυσαν νὰ ἐξαλείψωσι συνήθειαν βαθύτατα ἐρριζωμένην εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαόν, ὡς ἀποδεικνύει ἡ μέχρι σήμερον διατήρησις αὐτῆς¹⁾.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 10 Ἀπριλίου 1912.

N. Γ. Πολίτης

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

1) Αἱ γνώμαι τοῦ Ζαμπελίου, τὰς ἐποίας ἀναφέρει ἐν τῷ ἀνωτέρῳ σημειώματι, ἐκτίθενται εἰς τὸ σύγγραμμά του «Ἔθνη δημοτικά τῆς Ἑλλάδος» (Κερκύρα, 1852 σ. 156 κί). Ὁ δὲ νόμος τῆς Ἰουλίδος σφίξεται ἐν ἐπιγραφῇ, ἀποκατεμένη ἐν τῷ ἐπιγραφικῷ μουσεῖῳ τῶν Ἀθηνῶν, δημοσιευθεῖσα δ' ὑπὸ πολλῶν. (Βλ. *Roehl Inser. Gr. antiquissima* 3959, *Dittenberg Sylloge* 2α ἐκδ. ἀρ. 877).